

RELVASTATUD JÕU KASUTAMISE ÕIGUSPÄRASUS GEORGIA-VENEMAA KONFLIKTIS

René Värk

1. Sissejuhatus

Augustis 2008 puhkes Georgia ja Venemaa vahel relvakonflikt, mis kestis ainult viis päeva (see oli pigem üks faas laiemast pikaajalisest konfliktist), kuid mis oli erakordne mitmel põhjusel ja mille mõjusid on tunda tänaseni. Konflikt algas Lõuna-Osseetiast ning kandus Abhaasiasse ja teistesse Georgia piirkondadesse. Seejuures tasub toonitada, et kogu vaenutegevus toimus aladel (sh Lõuna-Osseetias ja Abhaasias), mida peaaegu kõik maailma riigid tunnustavad Georgia territooriumina.¹ See oli esimest korda pärast Nõukogude Liidu lagunemist, kui Venemaa kasutas relvastatud jõudu vahetult teise riigi vastu (siinkohal on jäetud kõrvale erinevas vormis kaudne sekkumine, nt opositsiooniliste jõudude toetamine).

Konflikti puhkemist tajuti erinevalt. Kuigi olukord oli regioonis pingeline juba aastaid, üllatas ühtesid, et konflikt eskaleerus otseseks rahvusvaheliseks relvakonfliktiks kahe riigi vahel. Teiste arvates paljastas Venemaa lihtsalt oma tõelise olemuse ning regionaalsed ja globaalsed ambitsioonid, sekkudes sõjaliselt Georgia separatistlike piirkondade toetuseks. Ka Venemaa käitumismeetodeid on hinnatud mitmeti. Ühelt poolt on väidetud, et Venemaa naasis Nõukogude Liidu aegsete robustsete meetodite juurde, sh vaidluse lahendamine jõupositsioonilt. Teiselt poolt on tõdetud, et Venemaa püüdis jäljendada läänemaailma nüüdisaegset lähenemist rahvusvahelistes suhetes, sh põhjendada oma käitumist lähtuvalt rahvusvahelisest õigusest, mis ei kukkunud küll välja usutavalt.

¹ Pärast Georgia-Venemaa konflikti tunnustasid Lõuna-Osseetiat ja Abhaasiat iseseisvate riikidena Venemaa (2008), Nicaragua (2009), Venezuela (2009), Nauru (2009) ja Süüria (2018). **Countries that recognized South Ossetia's and Abkhazia's independence.** – TASS, 29 May 2018. <<http://www.tass.com/world/1007058>> (30.09.2018). Varem olid Lõuna-Osseetiat ja Abhaasiat tunnustanud sellised n-ö riiklikud moodustised nagu Transnistria ja Mägi-Karabahhia, kellel endal puudus rahvusvaheline tunnustus.

Loetud tunnid pärast konflikti puhkemist algas tuline poliitiline ja juriidiline vaidlus teemadel, kes alustas esimesena vaenutegevust ning kas ja kellel oli õigus kasutada relvastatud jõudu. Georgia ja Venemaa arusaamad lahknesid nii konflikti puhkemise hetke, konflikti põhjuste kui ka konflikti faktiliste asjaolude suhtes. Konfliktiosaliste seisukohad muutusid või täpsustusid konflikti jooksul, nt Julgeolekunõukogu kohtumistel, kuid see ei ole iseenesest ebatavaline ja tingimata kahtlane, sest aja möödudes võivadki asjaolud selgineda ja argumendid täiustuda. Tõsi, see võib olla ka märk pahausksest käitumisest, mille puhul argumente kohendatakse vastavalt vajadustele ja toimunud sündmustele.

Rahvusvaheline kogukond on käsitlenud ja hinnanud kõnealust konflikti enamasti kitsamas tähenduses: 2008. aasta augustis toimunud relva-konfliktina, mitte 1980ndate lõpust alguse saanud konfliktina. Seda arvestades jõudis rahvusvaheline kogukond suuremate vaidlusteta seisukohale, et vaenutegevust alustas Georgia (mh separatistlike piirkondade ja Venemaa provokatsioonide tulemusena), kuid ei olnud veendunud konfliktiosaliste juriidilistes argumentides, miks neil oli õigus kasutada relvastatud jõudu. Nii Georgia kui ka Venemaa väitsid, et neil on erinevatel põhjustel õigus teostada enesekaitset. Venemaa retoorikas esines ka muid argumente (nt kohustus sekkuda humanitaarkatastroofi vältimiseks), kuid ametliku põhjendusena esitati siiski õigust enesekaitsele. Kokkuvõttes ei jäänud rahvusvaheline kogukond rahule kummagi konfliktiosalise käitumise ja argumentidega, kuid suurema kriitika osaliseks sai põhjendatult Venemaa.

Etteruttavalt võib öelda, et Venemaa käitumine tuletab meelde ühte antiikajast pärit Gaius Julius Phaedruse valmi hundi ja lamba kohta. Selles valmis kohtab hunt oja ääres lammast, kelle ta võiks ära süüa ilma põhjendusi esitamata, kuid hunt otsustab siiski esitada oma argumendid. Esiteks pahandab hunt, et lammas ajab sogaseks tema joogivee. Lammas vastab, et ta ei saa aru süüdistusest, sest hunt on temast ülesvoolu. Teiseks süüdistab hunt, et lammas solvas teda eelmisel aastal. Lammas selgitab, et ta on ainult kuus kuud vana ega saanud hunti eelmisel aastal solvata. Selle peale ühmab hunt, et küllap solvas teda lamba isa ja sööb ikka lamba ära. Kevadel 2008 oli Venemaa võtnud suuna Lõuna-Osseetia ja Abhaasia iseseisvust toetada ning kui lähtuda eeldusest, et Georgia püüdis sõjalise operatsiooniga taastada kontrolli Lõuna-Osseetia üle, siis oleks Venemaa sekkunud niikuinii, kuid ta lubas endale natuke luksust ja esitas oma käitumise toetuseks ka juriidilisi argumente.

Siinse artikli eesmärk ongi hinnata Georgia ja Venemaa juriidilisi argumente, millega põhjendati omapoolset relvastatud jõu kasutamist Georgia

territooriumil. Tähelepanu on nendel argumentidel, mida esitasid konfliktiosalised. Lähemalt ei uurita poliitilistes ja akadeemilistes ringkondades välja pakutud alternatiivseid argumente. Enne õigusliku analüüsi juurde asumist antakse põgus ülevaade konflikti põhjustest, konfliktiosaliste vahel sõlmitud kokkulepetest, teiste riikide seisukohtadest ja muudest asjaoludest, mis on olulised õigusliku analüüsi jaoks. Georgia-Venemaa konflikti faktoloogia ja paljud konfliktiosaliste seisukohad on võetud Euroopa Liidu organiseeritud ja rahastatud ning Šveitsi diplomaadi Heidi Tagliavini juhitud Georgia konflikti sõltumatu rahvusvahelise uurimiskomisjoni raportist (edaspidi *Tagliavini raport*).²

2. Konflikti kontekst

Gruusia³ Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi koosseisu kuulusid Abhaasia, Adžaaria ja Lõuna-Osseetia autonoomsed piirkonnad. 1980ndate viimastel aastatel levisid nendes piirkondades separatistlikud meeleolud ja relvajõud olid sunnitud sekkuma, et hoida Nõukogude Liidu vabariigi territooriumi terviklikkust. Paari aasta pärast lagunes Nõukogude Liit ja Georgiat tunnustati rahvusvaheliselt Nõukogude Liidu aegsetes piirides. Olukord noores riigis oli jätkuvalt pingeline ja Georgia juhtide rahvuslust rõhutav poliitika ainult lisas pingeid. Tollast ebastabiilsust näitab ka asjaolu, et Georgia võeti viimase Nõukogude Liidu lagunemisel sündinud riigina Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (ÜRO) liikmeks alles juulis 1992.⁴ Pingete kasvades puhkes Georgia ja separatistlike piirkondade vahel vaenutegevus (esmalta Lõuna-Osseetias aastatel 1991–1992 ja seejärel Abhaasias aastatel 1992–1994), mille tulemusena kaotas Georgia kontrolli Lõuna-Osseetia ja Abhaasia üle.

Venemaa toetas kõnealuseid piirkondi, kuid tundub, et 1990ndate alguses puudus Venemaa poliitilisel juhtkonnal ühene seisukoht ja selge

² **Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia.** 2009 Report. Volume I–III.

<http://www.mpil.de/en/pub/publications/archive/independent_international_fact.cfm> (30.09.2018) [**Tagliavini Report** 2009].

³ Nõukogude perioodil levinud ametlik nimekuju, mis on tänaseks omandanud negatiivse varjundi.

⁴ UN Doc. GA Res 46/241 (1992). Võrdluseks olgu toodud, et Balti riigid said liikmeks 1991. aasta septembris ja teised Nõukogude Liidu lagunemisel sündinud riigid 1992. aasta märtsis (Ukraina ja Valgevene olid asutajaliikmed ning Venemaa jätkas Nõukogude Liidu liikmelisust). Tausta vt **Gray, C.** 1992. Self-determination and the Break-up of the Soviet Union. – Yearbook of European Law, Vol. 12, pp. 465–503.

arusaam Lõuna-Osseetia ja Abhaasia tuleviku suhtes. Vägivaldse poliitilise võimuvõitluse tulemusena sai Georgias võimule Nõukogude Liidu endine välisminister Eduard Ševardnadze, kes palus Venemaa abi konflikti lõpetamiseks Lõuna-Osseetia ja Abhaasiaga. Venemaa vahenduse tulemuseks olid kokkulepped, mis ei lahendanud siiski konflikti, kuid millega kehtestati relvarahu ja asutati rahuvalvejõud.⁵

Lõuna-Osseetia konflikti lahendamiseks sõlmitud Sotši kokkulepped (1992) seadsid osalised eesmärgiks “peatada kohe verevalamine ning saavutada laiapõhjaline lahendus osseetide ja georglaste vahelisele konfliktile”.⁶ Sotši kokkuleppe tööorganiks sai Juhtimise Ühendkomisjon (*Joint Control Commission*, edaspidi JCC), kuhu kaasati Georgia, Lõuna-Osseetia, Venemaa ja Põhja-Osseetia esindajad. JCC-le anti mandaat uurida Sotši kokkuleppe rikkumisi ning “rakendada vältimatuid meetmeid, mis on suunatud rahu ja korra taastamiseks ning sarnaste rikkumiste ärahoidmiseks tulevikus”.⁷ Sotši kokkuleppe ja sellele lisandunud protokollide alusel loodi Rahuvalve Ühendjõud (*Joint Peacekeeping Force*, edaspidi JPKF), mille ülesandeks sai taastada rahu, hoida avalikku korda, tagada relvarahu ning kasutada vajalikke meetmeid, sh relvastatud jõudu, et hoida ära kehtestatud režiimi rikkumisi.⁸ Kui alguses paistis Sotši kokkuleppe andvat positiivseid tulemusi⁹, siis pikapeale oli näha, et Venemaa juhtimisele allutatud JPKF, mis koosnes Venemaa, Põhja-Osseetia ja Georgia pataljonidest, ei lähtunud tavapäraest sõltumatu rahuvalve põhimõtetest¹⁰. Georgial oli põhjust olla rahulolematu.

Abhaasia konflikti lahendamiseks sõlmitud Moskva kokkulepped (1994) lubasid osalised “hoolikalt jälgida relvarahu maal, merel ja õhus ning hoiduda kõigist sõjalistest tegevustest teineteise vastu”.¹¹ Selle kokkuleppe

⁵ Tagliavini Report 2009, Vol. I, pp. 13–14.

⁶ **Agreement on Principles of Settlement of the Georgian-Ossetian Conflict**, Sochi, 24 June 1992, Preamble [**Sochi Agreement** 1992]. Siinses artiklis kasutatud Georgia konflikte puudutavad dokumendid leiab teosest **Diasamidze, T.** 2011. *Regional Conflicts in Georgia (Autonomous Oblast of South Ossetia, Autonomous SSR of Abkhazia, 1989–2011): The Collection of Political-Legal Acts*. Tbilisi: Regionalism Research Centre.

⁷ **Sochi Agreement** 1992, Article 5.

⁸ **Annex 1 to Protocol 3 of the Joint Control Commission Session**, 12 July 1992, Article 1.

⁹ Tagliavini Report 2009, Vol. II, p. 94.

¹⁰ Vt nt **Facon, I.** 2006. *Integration or Retrenchment? Russian Approaches to Peacekeeping. – Major Powers and Peacekeeping: Perspectives, Priorities and the Challenges of Military Intervention*. Ed. by Utley, R. E. London: Routledge, p. 32.

¹¹ **Agreement on a Ceasefire and Separation of Forces**, 14 May 1994, Moscow. Article 1 [**Moscow Agreement** 1994].

alusel käivitati piirkonnas SRÜ rahuvalvejõud, mille ülesandeks oli tagada relvarahu, toetada põgenike naasmist ja kontrollida Moskva kokkuleppe täitmist. Tegelikult koosnesid rahvusvahelised rahuvalvejõud Venemaa esindajatest. Julgeolekunõukogu avaldas heameelt SRÜ rahuvalvejõudude kaasamise üle¹², kuid mõned riigid suhtusid kahtlevalt mõttesse, et kõnealuste rahuvalvejõudude isikkoosseis tuleb riigist, millel on selles piirkonnas ilmselged erapoolikud huvid. Relvarahu rikuti korduvalt ja põgenikel ei lubatud naasta koju, mistõttu oli Julgeolekunõukogu sunnitud pahandama nii Abhaasiaga¹³, kes näiteks ei soovinud arutada põgenike naasmise teemat, kui ka Georgiaga¹⁴, kes näiteks ei hoidunud sõjalistest ähvardustest. Seejuures nõudis Julgeolekunõukogu korduvalt, et austataks Georgia iseseisvust ja territoriaalset terviklikkust.¹⁵ Ka SRÜ näitas üles muret vaenuliku olukorra pärast ja võttis 1996. aastal vastu otsuse meetmete kohta Abhaasia konflikti lahendamiseks.¹⁶ Selles kinnitati muuhulgas SRÜ liikmete kohustust vältida toetust Abhaasia separatistlikele püüdlustele, keeldu luua Abhaasia poolega poliitilisi, majanduslikke ja muid suhteid ning keeldu anda Abhaasia poolele majanduslikku, rahalist ja sõjalist toetust.

Rooside revolutsiooni tulemusena 2003. aastal võimule saanud Mihheil Saakašvili oli Lõuna-Osseetia ja Abhaasia konflikti lahendamise küsimuses resoluutsem kui varasemad Georgia juhid, mistõttu hakkasid pinged vähehaaval suurenema. President Saakašvili pidas 2004. aasta juulis sõjakadeemia lõpetamisel kõne, milles ütles, et Georgia võimud võtavad Lõuna-Osseetia pealinna Tshinvali varsti enda kontrolli alla ja seda protsessi ei saa miski takistada. Ta lisas, et Georgia võimud teevad kõik võimaliku, et vältida laiaulatuslikku sõjalist konflikti, kuid valmis tuleb olla kõigeiks.¹⁷

Veebruaris 2006 nõudis Georgia, et Venemaa rahuvalve Lõuna-Osseetias asendataks rahvusvahelise rahuvalvega.¹⁸ Georgiat hoiatati, et JPKF lõpetamine võib olukorda veel enam destabiliseerida. JPKF jätkas küll toimimist, kuid olukord muutus järjest pingelisemaks, sest nii Georgia

¹² UN Doc. SC Res 934 (1994).

¹³ UN Doc. SC Res 1554 (2004), UN Doc. SC Res 1615 (2005).

¹⁴ UN Doc. SC Res 1666 (2006).

¹⁵ UN Doc. SC Res 937 (1994), UN Doc. SC Res 1808 (2008).

¹⁶ UN Doc. A/51/62 (1996), UN Doc. S/1996/74 (1996) (edastati samal ajal nii Peaassambleele kui ka Julgeolekunõukogule).

¹⁷ **Saakashvili Vows to Gain Control over South Ossetia “Soon”**. – Civil Georgia, 10 July 2004. <<https://civil.ge/archives/115625>> (30.09.2018).

¹⁸ **Tagliavini Report 2009**, Vol. II, p. 113.

kui ka Lõuna-Osseetia astusid provokatiivseid poliitilisi samme.¹⁹ Aastatel 2006–2008 sagesid relvastatud kokkupõrked Georgia ning Lõuna-Osseetia ja Abhaasia jõudude vahel. Olukorra tõsidust mõisteti ka ÜRO tasandil, kus peasekretär koostas Julgeolekunõukogu jaoks järgemööda murelikke raporteid.²⁰

Üheks oluliseks teguriks Georgia konflikti eskaleerumisel sai 2008. aasta veebruaris aset leidnud Kosovo iseseisvumine, mis oli poliitiliselt ja juriidiliselt vastuoluline, kuid mida toetasid lääneriigid. Venemaal tekkis mõistatav küsimus: kui Kosovo võib lüüa lahku Serbiast, siis miks ei või seda teha Lõuna-Osseetia ja Abhaasia, kes on olnud faktiliselt kauem eraldatud ja iseseisvad Georgiast? 2008. aasta märtsis otsustas Venemaa Kosovo iseseisvumise tõttu loobuda 1996. aastal vastu võetud SRÜ otsusest Abhaasia teemal ning muuta oma poliitikat Lõuna-Osseetia ja Abhaasia küsimuses.²¹ Järgmisel kuul andis Venemaa president käsu seada sisse ametlikud kontaktid Lõuna-Osseetia ja Abhaasia institutsioonidega, et “toetada Venemaa kodanikke ja kohalikku elanikkonda ning reageerida Georgia agressiivsetele kavatsustele”.²² Samal ajal suurendas Venemaa oma rahuvalvejõudusid Abhaasias 525 isiku võrra ja varustas rahuvalvejõud suurtükkidega, mis ei kuulu rahuvalve tavapärase varustuse hulka.²³

Olukord eskaleerus Lõuna-Osseetias 2008. aasta juulis ja veel enam augusti esimesel nädalal. Kõiki episoodide ei ole mõtet siinkohal välja tuua, kuid piisab, kui mainida, et georglaste ja lõunaosseetide vahel toimusid korduvad relvastatud kokkupõrked, rajati laskepositsioonid ja kaitserajatisi, toimusid pommilahvatused, Venemaa sõjalennukid rikkusid Georgia õhuruumi, rahvusvaheliste vaatlajate liikumist piirati, Venemaa korraldas suure sõjalise õppuse Georgia-Venemaa piiri ja Musta mere ranniku lähistel.²⁴ Samal ajal püüti leida ka diplomaatilisi lahendusi, kuid need kukkusid läbi Venemaa ja Lõuna-Osseetia passiivsuse tõttu (nüüd on teada, et neil puudus huvi teha kokkulepet, sest valmistuti sõjaks).

Georgia relvajõud alustasid pealetungi Tshinvalile 7. augustil 2008 kell 23.35. Tagliavini raporti koostajatele esitatud informatsiooni kohaselt oli

¹⁹ *Ibid.*, pp. 113–117.

²⁰ UN Doc. S/2006/771 (2006), UN Doc. S/2007/588 (2007), UN Doc. S/2008/38 (2008), UN Doc. S/2008/480 (2008).

²¹ UN Doc. S/2008/219 (2008), para. 16.

²² UN Doc. S/2008/480 (2008), para. 8.

²³ **Tagliavini Report** 2009, Vol. II, p. 201.

²⁴ *Ibid.*, pp. 206–209.

sõjalise operatsiooni eesmärk “kaitsta Georgia suveräänsust ja territoriaalselt terviklikkust ning Georgia kodanike turvalisust”.²⁵ Õises rünnakus sai surma tsiviiliskuid ja väidetavalt kaks Venemaa rahuvalvejõudude liiget (viis liiget olevat saanud haavata).²⁶ Georgia väitis, et Venemaa relvajõud olid tasapisi koondunud Lõuna-Osseetiasse alates juulist, kuid Venemaa sõnul olevat esimesed lisajõud sisenenud Lõuna-Osseetiasse ja alustanud rünnakuid Georgia positsioonide vastu 8. augustil kell 14.30.²⁷ Tagliavini raporti koostajad ei leidnud selget kinnitust Georgia väidetele arvukate Venemaa sõjaliste üksuste kohta enne sõjalise konflikti puhkemist, kuid mõõnsid, et Venemaa pakkus Lõuna-Osseetiale ja Abhaasiale väljaõpet ja varustust ning piirkondadesse sisenes hulganisti irregulaarjõudusid. Samuti leiti, et Venemaa õhujõud alustasid rünnakuid Georgia positsioonidele juba 8. augusti hommikul, mitte pärastlõunal.²⁸ Teised allikad näitavad, et Venemaa sõjalised üksused alustasid sisenemist Lõuna-Osseetiasse 7. augustil²⁹ ja Venemaa oli samaks ajaks toonud piirkonda hulganisti ajakirjanikke, kes saaksid kohe alguses kajastada “agressiivsete georglaste vägivallategusid”³⁰.

Julgeolekunõukogu kogunes tekkinud olukorda arutama Venemaa palvel 8. augusti öösel (kell 01.30 New Yorgi aja järgi, kell 09.30 Thbilisi aja järgi). Venemaa ja Georgia esindajad pidasid pika kõne, kus kritiseeriti vastaspoolt ja esitati argumendid oma käitumise kaitseks. Venemaa süüdistas Georgiat alusetus laiaulatuslikus agressioonis ning soovis, et Julgeolekunõukogu nõuaks vaenutegevuse peatamist ja mõistaks hukka relvastatud jõu kasutamise. Georgia väitis, et ta oli sunnitud reageerima korduvatele sõjalistele provokatsioonidele, sest Venemaalt sisenes Lõuna-Osseetiasse sõjalisi üksusi ja varustust ning Lõuna-Osseetia allus tegelikult Venemaa juhtimisele ja kontrollile. Seda arvestades oli Georgia sunnitud teostama enesekaitset. Teised riigid hoidsid tagasihoidlikku joont ja tundsid tekkinud olukorra pärast ainult muret. Erandiks olid Ameerika Ühendriigid, kes nõudsid, et Venemaa tõmbaks oma sõjalised üksused tagasi, lõpetaks uute sõjaliste üksuste saatmise läbi Roki tunneli ega õhutaks konflikti eskaleerumist. Hiinale tegi kõige rohkem muret asjaolu, et samal päeval algavad Pekingi

²⁵ *Ibid.*, p. 220.

²⁶ *Ibid.*, pp. 221–222.

²⁷ *Ibid.*, p. 220.

²⁸ *Ibid.*, p. 221.

²⁹ **Laaneots, A.** 2014. Vene-Gruusia 2008. aasta sõda – põhjused ja tagajärjed. – ENDC Occasional Papers, nr 1, lk 49–50.

³⁰ *Ibid.*, lk 33.

olümpiamängud ja konfliktiosalised ei pea kinni Peaassamblee üleskutsest hoiduda vaenutegevusest olümpiamängude ajal. Julgeolekunõukogu ei võtnud resolutsiooni vastu.³¹

Veel samal päeval kogunes Julgeolekunõukogu teist korda (sel korral Georgia palvel), et arutada kiiresti arenevaid sündmusi. Nüüd süüdistas Georgia Venemaad, et see oli toime pannud ettekatsetatud sõjalise interventsiooni, mille eesmärk oli allutada Georgia oma taatele ning sundida teda loobuma oma püüdlustest saada NATO ja Euroopa Liidu liikmeks. Venemaa vastas, et Georgia on pannud toime agressiooni, mis rikub Georgia ja Lõuna-Osseetia vahel 1996. aastal sõlmitud memorandumit, milles osalised loobusid jõu kasutamisest ja sellega ähvardamisest.³² Lisaks viitas Venemaa vahepeal suurenenud ohvrite hulga oma rahualvejõudude liikmete ja kodanike hulgas ning kinnitas, et ta ei saa seda lihtsalt pealt vaadata. Teised riigid nõudsid vaenutegevuse kohest peatamist, kuid ei võtnud selget seisukohta, kes on süüdi konflikti puhkemises või kelle käitumine on õigusvastane. Ameerika Ühendriigid olid taas kord kõige kriitilisemad ja leidsid, et üha lisanduvad Venemaa sõjalised üksused eskaleerivad konflikti. Julgeolekunõukogu ei võtnud resolutsiooni vastu.³³

9. augustil algas vaenutegevus ka Abhaasias.³⁴ Julgeolekunõukogu kogunes laienenud konflikti arutama 10. augustil Ameerika Ühendriikide palvel, sest Venemaa oli alustanud strateegiliste ja sõjaliste objektide ründamist väljaspool Lõuna-Osseetiat. Georgia lisas, et Venemaa sõjategevus oli väljunud Lõuna-Osseetiast ja Abhaasiast ning toonud kaasa sõjalise okupatsiooni ka muudes Georgia piirkondades. Ameerika Ühendriigid leidsid, et väidetavalt rahualvejõudude ja tsiviilisikute kaitseks algatatud sõjaline operatsioon oli muutunud sõjaliseks rünnakuks Georgia vastu. Seega oli tegemist ÜRO hartast tuleneva relvastatud jõu kasutamise keelu rikkumisega, millele Julgeolekunõukogu peab reageerima. Venemaa pidas pika kõne, kus süüdistas Georgiat agressioonis ja luges üles kõik selle, mida Georgia on valesti teinud või mille vastu eksinud. Süüdistusele, et Venemaa ründab objekte ka väljaspool konfliktipiirkonda, vastas Venemaa, et nende ründamine on põhjendatud samavõrd, nagu 1999. aastal Kosovo kaitseks toimunud NATO sõjaline operatsioon, mille jooksul rünnati objekte

³¹ UN Doc. S/PV.5951 (2008).

³² **Memorandum on Measures to Provide Security and Strengthen Mutual Trust between the Parties to the Georgian-Ossetian Conflict**, Tskhinvali, 17 April 1996, Article 1.

³³ UN Doc. S/PV.5952 (2008).

³⁴ **Tagliavini Report** 2009, Vol. II, pp. 211–214.

üle Serbia. Teised riigid olid oma hinnangutes jätkuvalt pigem tagasihoidlikud. Mitmed riigid väljendasid küll tõsist muret konflikti laienemise pärast, kuid ei soovinud süüdistada ühtegi konfliktiosalist konkreetsetes rahvusvahelise õiguse rikkumistes. Lisaks Ameerika Ühendriikidele esines kriitiliste märkustega ka Ühendkuningriik, kes leidis, et Venemaa on tõsiselt rikkunud Georgia suveräänsust ja territoriaalset terviklikkust ning ta ei tohiks kasutada humanitaarseid vajadusi, õigustamaks oma relvajõudude paiknemist Georgias. Julgeolekunõukogu ei võtnud resolutsiooni vastu.³⁵

Aktiivne vaenutegevus Georgias lõppes 12. augustil 2008, mil Venemaa president peatas nn rahujõustamisoperatsiooni, sest püstitatud eesmärgid olid saavutatud, ja nõustus Prantsuse presidendi pakutud kuuepunktilise relvarahuplaaniga.³⁶ Järgnevatel päevadel allkirjastasid kõik konfliktiosalised selle plaani, millega nn viiepäevane sõda oli lõppenud. Kuigi aktiivne vaenutegevus lõppes, ei leitud lahendust Lõuna-Osseetia ja Abhaasia konfliktidele ning jätkusid vaidlused teemal, kes oli süüdi konflikti puhkemises ja kes käitus kooskõlas või vastuolus rahvusvahelise õigusega.

3. Relvastatud jõu kasutamise õiguslik raamistik

Relvastatud jõu kasutamist puudutavad reeglid jagunevad rahvusvahelises õiguses kaheks. Esiteks, *ius ad bellum*-reeglid (ehk nn õigus-sõjale-reeglid) sätestavad, millal võivad riigid kasutada omavahelistes suhetes relvastatud jõudu. Teiseks, *ius in bello*-reeglid (ehk nn õigus-sõjas-reeglid) panevad paika, kuidas tohib käituda vaenutegevuses: milliseid sõjapidamisviise ja -vahendeid tohib kasutada, milliseid isikuid ja objekte tohib rünnata, kuidas tuleb kohelda haavatuid, haigeid ja kinnipeetud isikuid jms. Teist gruppi reegleid tuntakse relvakonfliktiõiguse või rahvusvahelise humanitaarõigusena ning need kehtivad vaenutegevuses, olenemata sellest, kas riigid kasutavad relvastatud jõudu kooskõlas või vastuolus esimese grupi reeglitega. Siinses artiklis piirduakse küsimusega, kas Georgial ja Venemaal oli õigus kasutada relvastatud jõudu vastavalt esimese grupi reeglitele.

³⁵ UN Doc. S/PV.5953 (2008).

³⁶ **Six-Point Ceasefire Plan.** – Civil Georgia, 12 August 2004. <<https://civil.ge/archives/117441>> (30.09.2018).

Relvastatud jõu kasutamise õiguslik raamistik tuleneb Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni hartast (1945).³⁷ Lähtekohaks on reegel, mis nõuab, et kõik riigid “hoiduvad oma rahvusvahelistes suhetes jõuga ähvardamisest ja selle kasutamisest iga riigi territoriaalse terviklikkuse või poliitilise sõltumatuse vastu või mis tahes muul viisil, mis ei ole kooskõlas Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni eesmärkidega”.³⁸ See oli kahtlemata üks kõige ambitsioonikam muudatus rahvusvahelises õiguses XX sajandil, sest riigid ei olnud kunagi varem nii ulatuslikult piiranud enda õigust kasutada relvastatud jõudu. Siinkohal tasub toonitada, et keeld puudutab faktilist relvastatud jõu kasutamist, ja sellel, kas sõda on välja kuulutatud või mitte, ei ole tähtsus.³⁹ Samuti ei ole oluline, kas osalised nimetavad relvastatud jõu kasutamist sõjaks, konfliktiks, terrorismivastaseks operatsiooniks vms.

Lisaks relvastatud jõu kasutamisele on keelatud ka sellega ähvardamine, sest riik võib saavutada oma eesmärgi ainuüksi usutava ähvardusega kasutada relvastatud jõudu. Ekslik on arvata, et see keelab ka heidutuse. Viimane on pigem sõnum potentsiaalsele vastasele, et ei tohiks rünnata, sest muidu teostatakse enesekaitset ja vastane kannab tõsiseid kahjusid. Teisisõnu, heidutuse puhul n-ö ähvardatakse õiguspärase relvastatud jõu kasutamise ehk enesekaitsega.

Relvastatud jõu kasutamise ja sellega ähvardamise keeldu mõeldi võimalikult laialdasena, kuid mitte absoluutsena. ÜRO harta näeb ette kaks erandit, kuid tuleb mõõnda, et erinevad osapooled on aegade jooksul välja mõelnud ka muid väidetavaid erandeid, nt humanitaarne interventsioon ja prodemo-kraatlik interventsioon.

Esiteks, riigil on relvastatud rünnaku korral võõrandamatu õigus individuaalsele ja kollektiivsele enesekaitsele.⁴⁰ Seejuures tuleb arvestada, et enesekaitse teostamisel on rahvusvahelises õiguses kindel piiritletud tähendus. Sellel ei pruugi olla mingit seost emotsionaalsete või poliitiliste deklaratsioonidega, et riigil on õigus ennast kaitsta igasuguste ebameeldivuste eest. Enesekaitse tähendab üldistatult õigust astuda relvastatud jõuga vastu piisavalt vägivaldsele rünnakule. Relvastatud rünnak (*armed attack*) on

³⁷ Vt lähemalt nt Värk, R. 2001. Riikide enesekaitse ja kollektiivse julgeolekusüsteemi võimalikkusest terroristlike mitteriiklike rühmituste kontekstis. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 58–75.

³⁸ **Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni harta**, San Francisco, 26. juuni 1945, jõustunud 24. oktoobril 1945, artikkel 2(4) [**ÜRO harta**].

³⁹ Sõja kuulutamise juriidilise tähtsuse kohta vt nt Värk, R. 2017. Declared and Undeclared Wars. – Journal on Baltic Security, Vol. 3, No. 1, pp. 25–31.

⁴⁰ **ÜRO harta**, artikkel 51.

enesekaitse teostamise eeldus. Seejärel peab enesekaitse teostamine vastama kolmele olulisele kriteeriumile, milleks on koheusus (*immediacy*), vajalikkus (*necessity*) ja proportsionaalsus (*proportionality*). Seega, nagu rõhutas ka Tagliavini raport, võib õigel põhjusel alustatud enesekaitse muutuda õigusvastaseks, kui enesekaitse ei vasta nimetatud kriteeriumitele.⁴¹ Viimaseid ei ole ÜRO hartasse kirja pandud, sest need tulenevad rahvusvahelisest tavaõigusest, nagu on korduvalt kinnitanud ka Rahvusvaheline Kohus (koheusust otseselt ei mainita).⁴² Kohesus nõuab, et enesekaitse järgneks põhjendamatu viivituseeta. Vajalikkus eeldab, et olukorra lahendamiseks ei ole muud võimalust, kui kasutada relvastatud jõudu. Proportsionaalsus sätestab, et enesekaitse teostamisel kasutatav relvastatud jõud peab olema proportsionaalne relvastatud rünnaku ja legitiimsse eesmärgiga. Enesekaitse eesmärk on tõrjuda ja lõpetada relvastatud rünnak, mis ei tähenda tingimata relvajõudude peatumist riigipiiril. Samas ei anna relvastatud rünnak näiteks oportunistlikku alust riigi invasiooniks. Riikidel on kohustus teavitada Julgeolekunõukogu kohe enesekaitseks rakendatud meetmetest ning Julgeolekunõukogu võib vastutuse üle võtta ja asendada enesekaitse sobival hetkel kollektiivse julgeolekusüsteemi meetmetega.⁴³

Teiseks, Julgeolekunõukogu võib kollektiivse julgeolekusüsteemi raames anda loa kasutada sõjalisi meetmeid, kui on tuvastatud oht rahule, rahu rikkumine või agressiooniakt ning sõjalised meetmed on vajalikud rahvusvahelise rahu ja julgeoleku säilitamiseks või taastamiseks.⁴⁴ Riigid panid sellele 15-liikmelisele kollektiivsele organile esmase vastutuse rahvusvahelise rahu ja julgeoleku eest⁴⁵ ning nõustusid aktsepteerima ja täitma Julgeolekunõukogu otsuseid⁴⁶. Kuigi Julgeolekunõukogu otsustel on suur juriidiline kaal, on tegemist siiski poliitilise organiga ja mis tahes otsuseni jõudmiseks tuleb saavutada liikmete vahel piisav poliitiline konsensus. Julgeolekunõukogu luba on kõige kindlam, kuid raskesti saadav alus relvastatud

⁴¹ Tagliavini Report 2009, Vol. I, pp. 22–23.

⁴² **Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua** (Nicaragua v. United States of America), Merits, ICJ Reports (1986) 14, paras 194, 237 [**Nicaragua** 1986]; **Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons**, Advisory Opinion, ICJ Reports (1996) 226, para 41; **Oil Platforms** (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Judgment, ICJ Reports (2003) 161, paras 43, 76 [**Oil Platforms** 2003].

⁴³ Julgeolekunõukogu rolli kohta vt nt **Värk, R.** 2013. Julgeolekunõukogu roll enesekaitse teostamisel. – KVÜÖA toimetised, nr 17, lk 194–212.

⁴⁴ **ÜRO harta**, laiemalt peatükk VII, kitsamalt artikkel 42.

⁴⁵ **ÜRO harta**, artikkel 24(1).

⁴⁶ **ÜRO harta**, artikkel 25.

jõu kasutamiseks, sest sel organil on peaaegu täielik vabadus otsustada, millal esineb oht rahule, rahu rikkumine või agressiooniakt (see oli ÜRO harta koostajate teadlik valik).⁴⁷

Eelnevat arvestades oli ootuspärane, et nii Georgia kui ka Venemaa toetusid oma sõjalise tegevuse põhjendamisel enesekaitsele. Sellest hoolimata on õiguslike hinnangute andmine raskendatud, sest tegemist ei olnud lihtsa-koelise juhtumiga, kus konfliktiosalisteks on ainult riigid ja vaenutegevus toimub üksnes relvajõudude vahel. Mõlemad riigid (aga eriti Venemaa) toetusid vaieldavatele tõlgendustele, mida on varem kuritarvitanud teised riigid ja mida kuritarvitati ka kõnealusel konfliktis. Neid tõlgendusi käsitletakse järgnevatel punktides.

4. Georgia sõjalise tegevuse õiguspärasus

Georgia väitis esimesel Julgeolekunõukogu kohtumisel, et “sõjalist tegevust alustati enesekaitseks pärast korduvaid sõjalisi provokatsioone ning ainult eesmärgil kaitsta tsiviilelanikkonda ja vältida uusi inimelude kaotusi erinevate etniliste gruppide hulgas”.⁴⁸ Riigid edastavad Julgeolekunõukogule üldjuhul eraldi teate selle kohta, et nad on alustanud enesekaitse teostamist (teavitamiseks ei piisa ainult enesekaitse mainimisest Julgeolekunõukogu kohtumisel), kuid Georgia ei teinud seda. Teavitamata jätmine ei võta riigilt õigust enesekaitsele, kuid nagu on öelnud Rahvusvaheline Kohus, vähendab see enesekaitse argumendi usutavust.⁴⁹

Alustuseks tasub analüüsida, kuivõrd oluline on üldse hinnata Georgia tegevust lähtuvalt ÜRO hartas sisalduvast relvastatud jõu kasutamise regulatsioonist, mis käsitleb rahvusvahelisi suhteid. Nagu sissejuhatuses mainitud, toimus kogu vaenutegevus aladel (sh Lõuna-Osseetias ja Abhaasias), mida peaaegu kõik maailma riigid tunnustavad Georgia territooriumina. Kas Georgia pidi arvestama relvastatud jõu kasutamise keeluga riigisisest ehk alustades sõjalist operatsiooni Lõuna-Osseetia suunal?

⁴⁷ **Nolte, G.** 2001. The Limits of the Security Council’s and Its Functions in the International Legal System: Some Reflections. – The Role of International Law in International Politics. Ed. by Byers, M. Oxford University Press, p. 172.

⁴⁸ UN Doc. S/PV.5951 (2008), p. 5.

⁴⁹ **Nicaragua** 1986, paras 235–237; **Armed Activities on the Territory of the Congo** (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, ICJ Reports (2005) 168, paras 145–147 [**Armed Activities** 2005].

ÜRO harta artikli 2(4) kohaselt on riikidel kohustus hoiduda relvastatud jõu kasutamisest „rahvusvahelistes suhetes“. Tagliavini raport möönab, et ÜRO harta artikkel 2(4) ei keela valitsusel kasutada relvastatud jõudu kodu- sõdades või olukordades, kus mõni territooriumi osa püüab lahku lüüa⁵⁰, aga väidab, et Georgia rikkus nimetatud sätet, sest riigid peavad hoiduma relvastatud jõu kasutamisest “mis tahes muul viisil, mis ei ole kooskõlas Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni eesmärkidega”⁵¹. Seega paistab Tagliavini raport väitvat, et rahvusvaheliste suhete tingimus kehtib ainult sellele osale keelust, mis puudutab relvastatud jõu kasutamist “iga riigi territoriaalse terviklikkuse või poliitilise sõltumatuse vastu”, kuid “mis tahes muul viisil, mis ei ole kooskõlas Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni eesmärkidega” on sõltumatu osa keelust. Selline tõlgendus on küsitav ning potentsiaalselt ohtlik ja destabiliseeriva mõjuga (see võib ärgitada separatismi, sest valitsusvastased loodavad rahvusvahelise õiguse kaitsele suhetes keskvõimuga).

Tagliavini raport põhjendab oma seisukohta asjaoluga, et Georgia oli sõlminud Lõuna-Osseetiaga mitu kokkulepet, kus on öeldud, et olukord lahendatakse rahumeelsete meetoditega, või kus viidatakse rahvusvahelistele lepingutele või dokumentidele, mis sisaldavad relvastatud jõu kasutamise keeldu või viidet sellele.⁵² Sotši kokkuleppes kinnitasid Georgia ja Venemaa (Lõuna-Osseetia ei olnud selles osaline) oma kohustust järgida ÜRO hartat ja Helsingi lõppakti⁵³, millest esimene sisaldabki relvastatud jõu kasutamise keeldu ning millest teine viitab esimesele ja sisaldab teisi teemakohaseid sätteid. Olukorra rahumeelset lahendamist ja relvastatud jõu kasutamise vältimist toonitasid ka Georgia, Venemaa, Lõuna-Osseetia ja Põhja-Osseetia kokkulepe (1994)⁵⁴ ning Georgia, Lõuna-Osseetia ja Põhja-Osseetia memorandum (1996)⁵⁵. Kui Sotši kokkulepe on rahvusvaheline leping, siis kaks viimast kokkulepet ei liigitu rahvusvahelisteks lepinguteks, sest Lõuna-Osseetia ja Põhja-Osseetia ei ole riigid ning neil puudub pädevus

⁵⁰ **Dörr, O.; Randelzhofer, A.** 2012. Article 2(4). – The Charter of the United Nations: A Commentary. Ed. by Simma, B.; Khan, D.-E.; Nolte, G.; Paulus, A. Oxford: Oxford University Press, Vol. I, p. 214 [Dörr, Randelzhofer 2012].

⁵¹ **Tagliavini Report** 2009, Vol. II, p. 239.

⁵² *Ibid.*, pp. 239–242.

⁵³ **Sochi Agreement 1992**, preamble.

⁵⁴ **Agreement on Further Development of the Process of Peaceful Settlement of the Georgian-Ossetian Conflict and the Joint Control Commission**, 31 October 1994, para. 1.

⁵⁵ **Memorandum on Necessary Measures to be Undertaken in order to Ensure Security and Strengthening of Mutual Trust between the Parties to the Georgian-Ossetian Conflict**, Tskhinvali, 16 May 1996, para. 1.

rahvusvahelisi lepinguid sõlmida⁵⁶. Samas ei saa eitada, et Georgia ja teised osalised on korduvalt näidanud üles tahet lahendada olukord rahumeelsete meetoditega ja vältida relvastatud jõu kasutamist ning see on oluline ka osaliste käitumise hindamisel.

Kas eelnevast piisab aga, saamaks üle asjaolust, et ÜRO harta artikli 2(4) kohaselt peavad riigid hoiduma relvastatud jõu kasutamisest ja sellega ähvardamisest “rahvusvahelistes suhetes”? Tagliavini raporti loogikat järgides võib jõuda järeldusele, et separatismiga silmitsi seisev riik ei tohiks kuidagi anda lubadust, et püüab olukorda lahendada rahumeelselt, sest vastasel juhul kaotab riik õiguse kasutada viimase võimalusena (rahumeelse protsessi läbikukkumisel või olukorra eskaleerumisel) relvastatud jõudu territoriaalse terviklikkuse säilitamiseks. Miks peaks vägivaldselt ja/või teise riigi toetusel lahku löönud piirkond saama riigiga samaväärse kaitse? Seda enam olukorras, kus rahvusvaheline kogukond tunnustab, et separatistlikud piirkonnad ei kujuta endast riike, vaid moodustavad lahutamatu osa asjasse puutuva riigi territooriumist. Loomulikult on rahumeelne protsess parem kui sõjaline lahendus, kuid riigil peab jääma õigus naasta relvastatud jõu kasutamise juurde. Siinkohal tuleb mõnda, et relvastatud jõu kasutamise keelust tulenev kaitse laieneb tunnustatud riigile ka olukorras, kus võimul on valitsus, mida rahvusvaheline kogukond ei tunnusta (Talibani võimu all olnud Afganistan aastatel 1996–2001).⁵⁷ Kõnealune konflikt on aga siiski teistsugune, sest Lõuna-Osseetia ei ole üldse riik, mistõttu ei ole põhjust rääkida tunnustamata valitsusest.

Eelnevast mõttearendusest lähtudes vihjas Tagliavini raport, et Lõuna-Osseetial võis olla õigus teostada individuaalset enesekaitset Georgia relvastatud rünnaku vastu.⁵⁸ Taas kord jääb arusaamatuks, kuidas riikidele kuuluvat õigust saaks teostada toimija, kes ei liigitu riigiks. Venemaa välisminister Lavrov väitis Peaassambleel 27. septembril 2008 peetud kõnes, et Venemaa aitab Lõuna-Osseetial tagasi lüüa Georgia agressiooni, mis tähendab, et Venemaa osales kollektiivses enesekaitstes Lõuna-Osseetia poolel.⁵⁹

⁵⁶ Näiteks rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsiooni artiklid 2(1)(a) ja 6 näitavad, et rahvusvahelisi lepinguid sõlmitakse riikide vahel. **Vienna Convention on the Law of Treaties**, 23 May 1969, entry into force 27 January 1980, 1155 UNTS 331. Riikidele sarnane rahvusvaheliste lepingute sõlmimise pädevus võib olla ka rahvusvahelistel organisatsioonidel.

⁵⁷ **Dörr, Randelzhofer** 2012, p. 213.

⁵⁸ **Tagliavini Report** 2009, Vol. II, pp. 262–263.

⁵⁹ **Address by Sergey V. Lavrov, Foreign Minister of the Russian Federation at the 63rd Session of the UN General Assembly**, 27 September 2008.

<http://www.un.org/ga/63/generaldebate/pdf/russia_en.pdf> (30.09.2018), p. 3.

Järgmisena jõudis Tagliavini raport ka seesmiselt vastuolulise järelduseni, et kuigi Lõuna-Osseetial võis olla õigus individuaalsele enesekaitsele, ei saanud ta toetuda kollektiivsele enesekaitsele. Ühe põhjusena toodi välja, et toimija, kes ei liigitu riigiks, ei saa kutsuda teisi riike appi. Viimane väide on eraldivõetuna õige, sest appi saab kutsuda riigi valitsus, mitte riigi (separatistlikud) piirkonnad. Siiski jääb arusaamatuks, kuidas on samal ajal võimalik, et Lõuna-Osseetiale (kes ei ole riik) saab kuuluda riikidele omane õigus enesekaitsele, kuid ta ei saa kasutada enesekaitse ühte võimalust ega kutsuda riikidele omaselt teisi endale appi.⁶⁰ Siinkohal võib selgituseks lisada, et kollektiivsel enesekaitasel on kaks lisatingimust võrreldes individuaalse enesekaitsega.⁶¹ Esiteks, riik peab tõdema, et on relvastatud rünnaku ohver. Teiseks, riik peab mingil viisil esitama teistele riikidele kutse osaleda kollektiivses enesekaitstes. Viimase eesmärk on vältida, et konflikti sekkub riik, kes ei ole oodatud abi andma ja kes kasutab olukorda ära oma huvides.

Kui tulla tagasi Georgia seisukoha juurde, siis Julgeolekunõukogus peetud kõne kohaselt teostas Georgia enesekaitset nii Lõuna-Osseetia kui ka Venemaa vastu.⁶² Esiteks põhjusel, et Lõuna-Osseetia korraldas jätkuvaid ja laialdasi rünnakuid nii Georgia relvajõudude ja politsei kui ka tsiviilelanikkonna vastu. Teiseks põhjusel, et Venemaa oli toonud Lõuna-Osseetiasse õigusvastaselt relvajõudusid ja varustust, mis toetas või julgustas Lõuna-Osseetiat korraldama rünnakuid. Tagliavini raport andis Georgia tegevusele hinnangu lähtuvalt Peaassambleel vastu võetud agressiooni definitsioonist⁶³, mis tähendas, et Georgia ja Lõuna-Osseetia vahelisi suhteid käsitati riikidevaheliste suhetena.⁶⁴ Kokkuvõttes leidis Tagliavini raport, et Georgia sõjalistel üksustel oli õigus kasutada vajalikku ja proportsionaalset jõudu, et vastata Georgia külade, politsei ja rahuvalvejõudude vastu suunatud rünnakutele, aga 7. augustil alanud pealetung ei olnud kooskõlas rahvusvahelise õigusega.⁶⁵ Kuna tegemist ei olnud enam rünnaku tõrjumisega, vaid Lõuna-Osseetia tagasivõtmise operatsiooniga, siis ei saanud seda pidada enesekaitseks. Seega jõuab siinjuures tagasi eespool käsitletud

⁶⁰ **Tagliavini Report** 2009, Vol. II, pp. 280–283.

⁶¹ Vt lähemalt nt **Värk, R.** 2007. Kollektiivne enesekaitse: ajalugu, teooria ja praktika. – Acta Societatis Martensis, nr 3, lk 107–110.

⁶² UN Doc. S/PV.5951 (2008), p. 5.

⁶³ UN Doc. GA Res 3314 (XXIX) (1974), Article 3(a)–(c).

⁶⁴ **Tagliavini Report** 2009, Vol. II, pp. 242–243.

⁶⁵ *Ibid.*, pp. 243–251.

problemaatilise mõtteni, et riigil on keelatud või piiratud võimalus kasutada relvastatud jõudu territoriaalse terviklikkuse taastamiseks.

Siiski leidis Tagliavini raport, et Georial oli õigus enesekaitsele Venemaa vastu pärast seda, kui Venemaa alustas otsest vaenutegevust Georgia suunal 8. augustil (nagu eespool mainitud, oli konkreetne algusaeg vaieldav).⁶⁶ Samas ei leidnud Tagliavini raporti kohaselt kinnitust see, et Georgiat ähvardas 7. augustil Venemaa ligiolev rünnak.⁶⁷ Samuti ei pidanud Tagliavini raport tõestatuks, et Lõuna-Osseetia rünnakud 7. augustil oleksid olnud omistatavad Venemaale tingimusel, et Venemaa juhtis või kontrollis Lõuna-Osseetiat kui oma faktilist organit.⁶⁸ Omistamine tähendanuks juriidilise konstruktsioonina, et Lõuna-Osseetia käitumine oleks nagu Venemaa käitumine ehk Lõuna-Osseetia rünnak oleks Venemaa rünnak ja Georial oleks õigus enesekaitsele Venemaa vastu. Rahvusvahelise õiguse kohaselt on riik vastutav nii ametlike kui ka faktiliste organite eest⁶⁹, et vältida olukordi, kus riigil on kiusatus kasutada mitteriiklikke toimijaid oma õigusvastaste tegevuste elluviimiseks⁷⁰. Tagliavini raport võttis aluseks Rahvusvahelise Kohtu välja töötatud “efektiivse kontrolli testi”, mille kohaselt on riik vastutav mitteriikliku toimija käitumise eest, kui riik on andnud konkreetseid korraldusi vastavate tegude toimepanemiseks.⁷¹ Ehk teisisõnu: kui leiab tõestamist, et riik “osales operatsioonide planeerimises, juhtimises, toetamises ja toimepanemises”.⁷² Latt on seatud kõrgele ja teistel on väga raske tõestada, et riik on andnud konkreetseid korraldusi (üldjuhul teeb riik pingutusi, et varjata selliste korralduste andmist). Seetõttu ei ole üllatav, et Tagliavini raport ei pidanud tõestatuks Venemaa juhtimist ja kontrolli Lõuna-Osseetia üle lähtuvalt efektiivse kontrolli testist.

ÜRO harta artiklist 2(4) tulenev relvastatud jõu kasutamise keeld on kahtlemata kehtiv Georgia ja Venemaa suhetes. Samuti oli Georial õigus teostada individuaalset ja kollektiivset enesekaitset, toetudes ÜRO harta

⁶⁶ *Ibid.*, pp. 252–262.

⁶⁷ *Ibid.*, pp. 254–256. Reaalsele rünnakule eelneva enesekaitse õiguspärasuse kohta vt nt **Nolte, G.; Randelzhofer, A.** 2012. Article 51. – The Charter of the United Nations: A Commentary. Ed. by Simma, B.; Khan, D.-E.; Nolte, G.; Paulus, A. Oxford: Oxford University Press, Vol. I, pp. 1421–1424.

⁶⁸ **Tagliavini Report** 2009, Vol. II, pp. 258–262.

⁶⁹ UN Doc. A/56/10 (2001), Article 8.

⁷⁰ Vt lähemalt nt **Värk, R.** 2012. Riigi vastutus mitteriiklike terroristlike rühmituste eest. – *Juridica*, nr 2, lk 101–107.

⁷¹ **Nicaragua** 1986, para. 115.

⁷² *Ibid.*, para. 86.

artiklile 51. Vastav õigus tulenes asjaolust, et Venemaa tegevus Georgia suunal kujutas endast relvastatud rünnakut, sest Venemaa relvastatud jõu kasutamine ei olnud kooskõlas rahvusvahelise õigusega, nagu on näidatud järgmises punktis.

5. Venemaa sõjalise tegevuse õiguspärasus

Kui Georgia nimetas Venemaa tegevust agressiooniks, siis Venemaa arvas toimus rahuoperatsioon (täpne terminoloogia on varieerunud erinevates allikates), mida õigustati nii rahvusvahelise õiguse kui ka moraalse vastutusega.⁷³ Georgia-Venemaa konflikti üheksandal aastapäeval kirjutas Dmitri Medvedev (konfliktiaegne Venemaa president) sotsiaalmeedias, et “barbaarsus tuli peatada” ja “Venemaa viis ellu rahujõustamise operatsiooni”, sest “meie kohustus oli kaitsta oma kodanikke, sh Lõuna-Osseetia elanikke, kellel oli Venemaa passid, ja meie rahuvalvajaid”.⁷⁴ See postitus võtab lühidalt ja adekvaatselt kokku Venemaa seisukoha kõnealusel konfliktist ja sellesse sekkumise juriidilistest alustest. Ka Julgeolekunõukogule saadetud teates toetus Venemaa enesekaitsele, mida teostati rahuvalvajate ja kodanike kaitseks.⁷⁵ Üldiselt ei leidnud Venemaa juriidilised argumendid mõistmist poliitilisel tasandil ega akadeemilistes ringkondades.⁷⁶

Enne nende aluste analüüsi juurde asumist on huvitav märkida, et Venemaa võttis 2008. aasta jaanuaris vastu uue välispoliitika kontseptsiooni, milles rõhutati korduvalt rahvusvahelise õiguse rolli rahumeelsete ja vastastikku kasulike suhete tagamisel ning Venemaa kavatsust austada rahvusvahelist õigust.⁷⁷ Jah, Venemaa kasutas juriidilisi argumente samamoodi nagu läänemaailmgi, kuid rahvusvahelist õigust tõlgendati omasoodu ja kasutusele võetud argumendid olid kahtlase väärtusega.

⁷³ Vt lähemalt nt **Allison, R.** 2008. Russia resurgent? Moscow’s Campaign to ‘Coerce Georgia to Peace’. – *International Affairs*, Vol. 84, No. 6, pp. 1145–1171.

⁷⁴ **Dmitry Medvedev.** 8 August 2017. <<https://www.facebook.com/Dmitry.Medvedev/posts/10154601338546851>> (30.09.2018).

⁷⁵ UN Doc. S/2008/545 (2008).

⁷⁶ Venemaa juriidiliste argumentide soodsa kajastuse kohta vt nt **Petro, N. N.** 2009. The Legal Case for Russian Intervention in Georgia. – *Fordham International Law Journal*, Vol. 32, pp. 1524–1549.

⁷⁷ **Foreign Policy Concept of the Russian Federation**, 12 January 2008. <<http://en.kremlin.ru/supplement/4116>> (30.09.2018).

5.1. Rahuvalvejõudude kaitse

Venemaa väide vajadusest teostada enesekaitset rahuvalvejõudude kaitstes on kõige realistlikum juriidiline argument oma sõjalise tegevuse põhjendamiseks. Riigil on õigus kasutada relvastatud jõudu, kui rünnatakse tema relvajõudusid, ja seda ka juhul, kui need viibivad väljaspool riigi territooriumi. Peaassamblee agressiooni definitsioon ütleb, et agressiooniks on muuhulgas “ühe riigi relvajõudude rünnak teise riigi maa-, mere- või õhujõudude /.../ vastu”.⁷⁸ Relvajõud on “riiklikud vahendid”⁷⁹, mis on alati kaitstud⁸⁰, ja Rahvusvaheline Kohus on öelnud, et isegi ühe sõjalaeva ründamine võib anda õiguse enesekaitse teostamiseks.⁸¹ Rahuvalvejõudude puhul võib tekkida küsimus, kas sõjalised üksused jäävad oma olemuselt riiklikeks või muutuvad rahvusvahelisteks. Kas rahuvalvejõudude ründamine oli mõeldud laiemas mõttes rahuoperatsiooni ründamisena või kitsamas mõttes neid saatva riigi ründamisena? Selline eristamine on keeruline ja mõneti ka kunstlik.⁸²

Kui Georgia alustas pealetungi 7. augustil, kandsid kahju ka Venemaa rahuvalvejõud, kuid ühese vastuseta jääb küsimus, kas need kaotused tekkisid (1) Georgia rünnaku tulemusena, (2) kaasneva kahjuna või (3) põhjusel, et Georgia oli sunnitud vastama Venemaa rahuvalvejõudude rünnakule. Georgia ja Venemaa tunnistasid Tagliavini raporti koostajatele, et Venemaa rahuvalvejõud osalesid tulevahetuses algusest peale, kuid jäid eriarvamusele põhjuste suhtes. Venemaa väitis, et Georgia oli rünnanud rahuvalvejõudusid, kes olid sunnitud kasutama jõudu enesekaitseks, aga Georgia väitis

⁷⁸ UN Doc. GA Res 3314 (XXIX) (1974), Article 3(d).

⁷⁹ Vt ka **Lott, A.** 2012. The Tagliavini Report Revisited: Jus ad Bellum and the Legality of the Russian Intervention in Georgia. – International and European Security Law, Vol. 28, No. 74, pp. 17–20.

⁸⁰ **Nolte, Randelzhofer** 2012, pp. 1411–1412.

⁸¹ **Oil Platforms** 2003, para. 72.

⁸² Samamoodi ei ole ühest vastust küsimusele, kuidas jaguneb rahvusvahelistel sõjalistel operatsioonidel osalevate relvajõudude käitumise eest vastutus juhtriikide või rahvusvaheliste organisatsioonide ja relvajõudusid saatvate riikide vahel. Näiteks, kui ÜRO mandaadi alusel toimuva operatsiooni raames panevad mingi riigi relvajõud toime õigusrikkumise, siis kas selle eest vastutab ÜRO või vastav riik. Küsimust on lahendatud juhtumipõhiselt, uurides käsuõiguse delegeerimise ulatust relvajõudusid saatva riigi ja operatsiooni juhtiva organisatsiooni või juhtriigi vahel. Nt Euroopa Inimõiguste Kohus on leidnud, et KFOR-i koosseisus osalenud Briti relvajõudude käitumine oli omistatav pigem ÜRO-le (sellega kaasneb ka vastutus) kui Ühendkuningriigile. **Behrami and Behrami v. France**, Admissibility, Grand Chamber, 2 May 2007, App. No. 71412/01; **Saramati v. France, Germany and Norway**, Admissibility, Grand Chamber, 2 May 2007, App. No. 78166/01.

vastupidist. Kokkuvõttes möönis Tagliavini raport, et ei õnnestunud üheselt kindlaks teha, kelle versioon asjade käigust oli tõene.⁸³

Kui võtta aluseks stsenaarium, et Georgia relvajõud ründasid esimesena Venemaa rahuvalvejõudusid, mitte ei reageerinud nende rünnakule, siis tekkis Venemaa rahuvalvejõududel õigus teostada enesekaitset. Seejuures tuleb teha vahet, kas räägitakse relvajõudude õigusest kasutada relvastatud jõudu nende vastu suunatud rünnaku tagasilöömiseks ja lõpetamiseks (üksuse enesekaitse) või ühe riigi õigusest teostada enesekaitset teise riigi vastu (riigi enesekaitse).⁸⁴ Olenevalt olukorrast võivad üksuse ja riigi enesekaitse esineda samal ajal. Tagliavini raport kinnitas rahuvalvejõudude võimalikku õigust enesekaitsele⁸⁵, kuid jäi põhjendatult skeptiliseks, kuidas sai rahuvalvejõudude kaitsmise vajadus õigustada viiepäevast laiaulatuslikku Venemaa sõjalist operatsiooni Georgia vastu⁸⁶.

Enesekaitse peab olema vajalik ja proportsionaalne, kuid Venemaa sõjalist operatsiooni rahuvalvejõudude kaitseks on väga keeruline selliseks pidada. Muidugi on vajalikkus ja proportsionaalsus paindlikud kriteeriumid, kuid kusagil on piirid.⁸⁷ Enesekaitse ei pea olema suunatud ainult esmase rünnaku korraldanud üksustele, see võib ulatuda geograafiliselt kaugemale esmase rünnaku toimumise kohast (mõistlikkuse piires)⁸⁸, selles ei pea kasutama samu sõjapidamise viise ja vahendeid nagu vastane, selles põhjustatav kahju ei pea olema samaväärne esmase rünnakuga (enesekaitse põhjustab tihti rohkem kahju) jne. Venemaa relvajõud viisid ellu sõjalisi operatsioone Georgia vastu ka väljaspool Lõuna-Osseetiat (nt Abhaasias ja Mustal merel)⁸⁹, mis tekitab põhjendatud küsimuse nende vajalikkusest enesekaitseks. Venemaa väitis, et 7. augusti Georgia pealetungis sai surma kaks ja haavata seitse rahuvalvejõudude liiget⁹⁰, ning Georgia esitatud andmete kohaselt sai järgnenud viiepäevase sõjategevuse tulemusena surma 410 ja

⁸³ **Tagliavini Report** 2009, Vol. II, pp. 252, 265.

⁸⁴ Vt ka **Dinstein, Y.** 2011. *War, Aggression and Self-Defence*. 5th edition. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 331–332.

⁸⁵ **Tagliavini Report** 2009, Vol. II, p. 270.

⁸⁶ *Ibid.*, pp. 271–275.

⁸⁷ Vt nt **Gray, C.** 2018. *International Law and the Use of Force*. 4th edition. Oxford: Oxford University Press, pp. 157–165.

⁸⁸ Rahvusvaheline Kohus on öelnud, et lennujaamade ja asulate hõivamine sadade kilomeetrite kaugusel riigipiirist ei tundu vajaliku ja proportsionaalse reaktsioonina relvastatud piiriintsidentidele. **Armed Activities** 2005, para. 147.

⁸⁹ Vt nt **Tagliavini Report** 2009, Vol. II, p. 273.

⁹⁰ *Ibid.*, p. 221.

haavata 1747 inimest⁹¹. Need faktid seavad kahtluse alla Venemaa väidetava enesekaitse proportsionaalsuse. Julgeolekunõukogu kohtumisel püüdis Venemaa põhjendada oma laiaulatuslikke sõjalisi operatsioone. Näiteks väideti, et Mustal merel toimunud operatsioonid olevat olnud vajalikud rahuvalvejõudude ja kodanike kaitseks ja võimaliku humanitaarabi tagamiseks ning et Abhaasias oli vaja ennetada Georgia rünnakut.⁹² Venemaa väited ei leidnud positiivset vastukaja. Mitmed riigid väljendasid selgelt arvamust, et Venemaa tegevus on ebavajalik ja ebaproportsionaalne.⁹³

Kokkuvõttes on kaheldav, kas Venemaal oli õigust hakata teostama enesekaitset, ehk teisisõnu, kas oli toimunud relvastatud rünnak rahuvalvejõudude vastu. Isegi siis, kui selline õigus eksisteeris, ei vastanud järgnenud Venemaa sõjaline operatsioon rahvusvahelisest õigusest tulenevale vajalikkuse ja proportsionaalsuse nõudele.

5.2. Kodanike kaitse

Riigid on kodanike kaitseks välismaal kasutanud relvastatud jõudu ka varem.⁹⁴ Venemaa konstitutsioon ütleb, et riik garanteerib kodanike kaitse ka välismaal.⁹⁵ Sarnase sätte võib leida paljudest konstitutsioonidest⁹⁶ ja ennekõike peetakse selle all silmas, et riik tagab vajadusel oma kodanikele välismaal konsulaarabi või diplomaatilise kaitse. Venemaa välispoliitiline kontseptsioon täpsustab⁹⁷, et kodanike ja kaasmaalaste (etniliste venelaste) õigused ja huvid tagatakse ka välismaal, ning sõjalises doktriinis öeldakse konkreetselt⁹⁸, et kodanike kaitseks välismaal võidakse kasutada relvajõudusid (kuigi kooskõlas rahvusvahelise õiguse tunnustatud normide ja printsiipide ning rahvusvaheliste lepingutega). Venemaa president esines 8. augustil 2008 sõnavõtuga, milles selgitas olukorda ja Venemaa relvajõudude

⁹¹ *Ibid.*, p. 273.

⁹² UN Doc. S/PV.5953 (2018), p. 9.

⁹³ *Ibid.*, pp. 6, 11, 15; UN Doc. S/PV.5961 (2008), pp. 6, 9.

⁹⁴ Üks põhjalikumaid käsitlusi sel teema on olnud **Ronzitti, N.** 1985. *Rescuing Nationals Abroad Through Military Coercion and Intervention on Grounds of Humanity*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.

⁹⁵ **Конституция Российской Федерации**, 12 декабря 1993, статья 61(2),

⁹⁶ Eesti põhiseadus ütleb samuti, et "Eesti riik kaitseb oma kodanikke ka välisriikides". **Eesti Vabariigi põhiseadus**, 26. juuni 1992, jõustunud 3. juuli 1992, viimane redaktsioon 13. august 2015, § 13 lg 1.

⁹⁷ **Концепция внешней политики Российской Федерации**, 30 ноября 2016, абзац 3(з).

⁹⁸ **Военная доктрина Российской Федерации**, 25 декабря 2014, абзац 22.

osalust Lõuna-Osseetias ning ütles, et tal on põhiseaduslik kohustus kaitsta Venemaa kodanike elusid ja väärikust, olenemata nende asukohast.⁹⁹

Kui analüüsida juhtumeid, kus sekkumise põhjenduseks on toodud kodanike kaitse välismaal, siis ilmneb, et sellist vajadust on kasutatud lisa-argumendina ja tihti suitsukattena tõelistele, pigem egoistlikele põhjustele, miks kasutada relvastatud jõudu teises riigis. Vastuoluliste näidetena võib tuua Ameerika Ühendriikide sekkumised Grenadas (1983) ja Panamas (1989), kus sõjalise operatsiooni tulemusena kukutati võimul olnud valitsus.¹⁰⁰ Kuigi mõned riigid on sellise sekkumise vormi kirjutanud välispoliitilisse või sõjalisse doktriini, ei tunnusta praegune rahvusvaheline õigus üldist õigust kasutada relvastatud jõudu kodanike kaitseks välismaal.¹⁰¹ Põhjuseid võib välja tuua mitmeid: näiteks on relvastatud jõudu võimalik liiga kergesti kuritarvitada, seda saavad tegelikkuses kasutada vähesed riigid, vajalikud alused selle kasutamiseks on võimalik ise luua. Ka Tagliavini raportis leiti, et rahvusvahelises õiguses puudub eraldiseisev õigus kasutada relvastatud jõudu kodanike kaitseks välismaal.¹⁰²

Praktikas on aktsepteeritud kodanike evakueerimist ekstreemoludes (näiteks kodusõja keerisesse jäänud kodanike päästmiseks korraldatud ja relvajõudude elluviidud operatsioonid). Isegi sellistel juhtudel ei taha riigid otsesõnu öelda, et tegemist on õigusliku erandiga relvastatud jõu kasutamise keelu suhtes, vaid nad lihtsalt ei kritiseeri riike, kes on selliseid operatsioone korraldanud. Riikide praktika ja erialase kirjanduse põhjal võib välja tuua kolm tingimust, mis peaksid evakuaatsioonioperatsioonide puhul olema täidetud.¹⁰³ Esiteks, kodanikud peavad olema vahetus ohus. Teiseks, asukohariik ei suuda või ei taha tagada nende turvalisust. Kolmandaks, relvastatud jõu kasutamine piirdub üksnes meetmetega, mis on ohu eest kaitsmiseks otseselt vajalikud. Eeldatakse lühiajalisi ja piiratud ulatusega sisse-ja-väljaoperatsioone, kusjuures on lubamatu asukohariigi territooriumi okupeerimine, valitsuse kukutamine vms. Heaks näiteks on siin Iisraeli relvajõudude

⁹⁹ **Заявление в связи с ситуацией в Южной Осетии.** – Президент России, 8 августа 2008. <<http://kremlin.ru/events/president/transcripts/1042>> (30.09.2018).

¹⁰⁰ **Gray** 2018, pp. 166–167.

¹⁰¹ **Nolte, Randelzhofer** 2012, p. 1413.

¹⁰² **Tagliavini Report** 2009, Vol. II, pp. 286–287.

¹⁰³ Riigid leidsin need tingimused ühest varasemast kirjatükist ja hakkasid neid kasutama juhistena. **Waldock, C. H. M.** 1952. The Regulation of the Use of Force by Individual States in International Law. – Recueil des Cours de l'Académie de Droit International, Vol. 81, No. 2, p. 467.

korraldatud Entebbe operatsioon (1976).¹⁰⁴ Palestiinlased kaaperdasid lennukompanii Air France lennuki, mille pardal oli 248 reisijat. Lennuk maandati Entebbe lennuväljal Ugandas ning peatselt vabastati reisijad, kes ei olnud juudid või Iisraeli kodanikud (v.a piloot). Lennukisse jäi veel aga üle saja juudi või Iisraeli kodaniku, kelle vabastamise eest nõudsid kaaperdajad oma kaaslaste vabastamist Iisraeli vanglatest. Uganda valitsus ei aidanud olukorda lahendada, vaid soosis selle jätkumist. Seetõttu otsustas Iisrael korraldada sõjalise operatsiooni pantvangide vabastamiseks. See oli eesmärgi arvestades edukas, kuigi ohvrite hulgas oli kolm pantvangi ja üks Iisraeli sõjaväelane (lisaks said surma kõik pantvangistajad ja 45 Uganda sõjaväelast). Operatsioon kestis 90 minutit.

Nõukogude Liit leidis, et relvastatud jõu kasutamine kodanike kaitseks välismaal ei ole lubatud rahvusvahelises õiguses. Peaassamblee agressiooni definitsiooni ettevalmistamisel leidis Nõukogude Liit, et kodanike elude ja vara kaitse ei õigustanud relvastatud jõu kasutamist.¹⁰⁵ Oma eitavat seisukohta esitas Nõukogude Liit korduvalt ka Julgeolekunõukogus.¹⁰⁶ Nõukogude Liidu lagunemine tähendas, et hulk venelasi leidis ennast väljaspool Venemaad. See asjaolu sundis Venemaad ümber hindama oma varasemat suhtumist ja nii on Venemaa vähemalt alates 1995. aastast väitnud erineval viisil, et ta on valmis kasutama relvastatud jõudu oma kodanike kaitseks välismaal (esmalt viidati endise Nõukogude Liidu territooriumile, kuid hiljem see piirang kadus). Kui Rahvusvahelise Õiguse Komisjon¹⁰⁷ kodifitseeris diplomaatilise kaitse põhimõtteid, toimus 2000. aastal diskussioon teemal, kas diplomaatiline kaitse hõlmab ka relvastatud jõu kasutamist kodanike kaitseks välismaal. Seda ideed toetas ainult kaks eksperti, sh Venemaalt valitud Igor Lukashuk, kes leidis, et vastav õigus on osa enesekaitsest, nagu see on sätestatud ÜRO harta artiklis 51, sest elanikkond (sh välismaal viibivad kodanikud) on teine oluline riigi element territooriumi kõrval.¹⁰⁸ Seega, jõu kasutamine kodanike kaitseks välismaal ei ole eraldiseisev õigus, vaid osa tavapärasest enesekaitsest. See ei ole üllatav, sest ka teised riigid on pidanud

¹⁰⁴ **Dinstein** 2011, pp. 257–259.

¹⁰⁵ **Ronzitti** 1985, p. 50.

¹⁰⁶ Nt UN Doc. S/PV.1942 (1976), para. 195 (eespool käsitletud Entebbe juhtumi kohta).

¹⁰⁷ Peaassamblee alluvuses tegutsev organ, mis koosneb 34 rahvusvahelise õiguse eksperdist, kes valitakse viieks aastaks, ning mille ülesanne on aidata kaasa rahvusvahelise õiguse arendamisele ja kodifitseerimisele.

¹⁰⁸ **Yearbook of the International Law Commission** 2000. Vol. I, pp. 52–53.

veenvamaks põhjendada sellist relvastatud jõu kasutamist laiendatud enesekaitsega.¹⁰⁹

Lisaks sellele, et relvastatud jõu kasutamine kodanike kaitseks välismaal on õiguslikus mõttes küsitav, on selle kontseptsiooni kasutamine Georgia-Venemaa konfliktis seotud lisaprobleemidega. Esiteks, Venemaa sõjaline operatsioon ei olnud kodanike päästmisele suunatud vajalik ja proportsionaalne meede. Teiseks, Venemaa oli suuresti ise loonud võimaluse ja n-ö vajaduse oma kodanikke välismaal kaitsta, sest ta jagas soovijatele alates 1990. aastate algusest Venemaa kodakondsust Lõuna-Osseetias ja Abhaasias (protsess intensiivistus 2008. aastal).¹¹⁰ Tõsi, nendes piirkondades oldi heameelega valmis saama Venemaa kodanikuks, sest see andis vabaduse reisida ja võimaluse Venemaal töötada (paljude perede mõni liige töötas Venemaal) jms.¹¹¹ Teadaolevalt on Venemaa kodakondsust enne ja eriti pärast konflikti ka peale sunnitud.¹¹² Samas tuleb tõdeda, et rahvusvaheline õigus jätab kodakondsuse andmise tingimused ja protsessi riigisisese õiguse reguleerida, mistõttu võib öelda, et Venemaal oli õigus anda oma kodakondsust kellele iganes (kui seda sooviti saada).¹¹³ Seda vabadust ei tohi siiski võtta absoluutsena, sest kodakondsuse jagamine võib rikkuda teiste riikide huve ja õigusi. Georgia president Saakašvili süüdistas Venemaad konkreetselt selles, et kodakondsuse jagamisega luuakse ettekääne invasiooniks.¹¹⁴ Erinevate allikate põhjal on pakutud, et enne konflikti algust olid 50–80% Abhaasia elanikke ja kuni 95% Lõuna-Osseetia elanikke Venemaa kodanikud.¹¹⁵ Ka president Medvedev ütles 8. augusti sõnavõtus, et enamik Lõuna-Osseetia elanikke on Venemaa kodanikud.¹¹⁶

¹⁰⁹ **Cassese, A.** 2005. Article 51. – La Charte des Nations Unies: Commentaire article par article. Ed. by Cot, J.-P.; Pellet, A.; Forteau, M. 3e édition. Paris: Economica, p. 1350.

¹¹⁰ Vt lähemalt **Nagashima, T.** 2017. Russia's Passportization Policy toward Unrecognized Republics: Abkhazia, South Ossetia, and Transnistria. – Problems of Post-Communism.

¹¹¹ **Petro** 2009, p. 1534.

¹¹² **South Ossetian police tell Georgians to take a Russian passport, or leave their homes.** – The Telegraph, 30 August 2008.

<<https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/georgia/2651836/South-Ossetian-police-tell-Georgians-to-take-a-Russian-passport-or-leave-their-homes.html>> (30.09.2018).

¹¹³ Vt ka **Cutts, N. M. S.** 2007. Enemies Through the Gates: Russian Violations of International Law in the Georgia/Abkhazia. – Case Western Reserve Journal of International Law, Vol. 40, pp. 299–302.

¹¹⁴ **Georgia Acted in Self-Defense** 2008. – The Wall Street Journal. 2 December.

<<https://www.wsj.com/articles/SB122817723737570713>> (30.09.2018).

¹¹⁵ **Petro** 2009, p. 1534.

¹¹⁶ **Заявление в связи с ситуацией в Южной Осетии.**

Tagliavini raportis leiti, et Venemaal puudus õigus kasutada relvastatud jõudu oma kodanike kaitseks Lõuna-Osseetias ja Abhaasias.¹¹⁷ Üheks argumendiks oli asjaolu, et tegemist oli uute kodanikega, kellel puudus tõeline suhe Venemaaga. Tagliavini raporti koostajad toetusid Rahvusvahelise Kohtu lahendile, kus hinnatati riigi õigust teostada diplomaatilist kaitset, ja leiti, et riik võib kaitsta kodanikke, kellel on tõeline suhe riigiga. Seega ei ole formaalne kodakondsus piisav argument.¹¹⁸ Samas tuleb arvestada, et kõnealune lahend on algusest peale tekitanud riikides ja autorites vastuolulisi tundeid ning sellele ei tasu seetõttu anda määravat tähendust. Väga raske on hinnata Lõuna-Osseetia elanike tõelist suhet Venemaaga (mis võib etnilistel ja faktilistel põhjustel olla kaalukam kui Georgial) või võtta arvesse kodanikuks oldud aega. Julgeolekunõukogu kohtumistel tõstatas kodakondsuse jagamise teema ainult Ühendkuningriik, kes piirdus tõdemusega, et paljud Lõuna-Osseetia ja Abhaasia elanikud olid alles hiljuti saanud Venemaa kodanikeks ega olnud kunagi elanud Venemaal.¹¹⁹ Ameerika Ühendriigid, kes olid üks suuremaid Venemaa kriitikuid, ei laskunud relvastatud jõu kasutamise aluste õiguspärasuse diskussiooni, vaid leidsid, et arvestades Venemaa sõjalise operatsiooni ulatust, ei saa seda põhjendada rahuvaalvõimude ja kodanike kaitsega (vajalikkuse ja proportsionaalsuse tingimused on täitmata).¹²⁰

Kokkuvõttes on keeruline nõustuda sellega, et Venemaal oli õigus kasutada relvastatud jõudu oma kodanike kaitseks Lõuna-Osseetias ja Abhaasias. Seda on lihtsam vaidlustada põhjusel, et riigil ei olegi kõnealust õigust (kasutada on konsulaarabi ja diplomaatiline kaitse) või et Venemaa sõjaline operatsioon ei olnud vajalik ja proportsionaalne meede sellise kaitse tagamiseks. Lõuna-Osseetia ja Abhaasia elanike Venemaa kodakondsuse vaidlustamine on vähem perspektiivikas viis Venemaa sõjalise operatsiooni õigusi vaidlustada.

6. Kokkuvõte

Georgia-Venemaa konflikt tõstatas tavapärase küsimuse relvastatud jõu kasutamise õiguspärasusest rahvusvahelistes suhetes. Georgiat nähti enamasti ohvrina ja tema eesmärgid olid teistele riikidele rohkem mõistetavad,

¹¹⁷ **Tagliavini Report** 2009, Vol. II, pp. 288–289.

¹¹⁸ **Nottebohm** (Lichtenstein v. Guatemala), Second Phase, ICJ Reports (1955) 4, p. 22.

¹¹⁹ UN Doc. S/PV.5961 (2008), p. 10.

¹²⁰ UN Doc. S/PV.5953 (2008), p. 6; UN Doc. S/PV.5961 (2008), p. 9.

mistõttu ei näinud Georgia eriti vaeva oma tegevuse õiguspärasuse tõestamisega. Georgia ütles, et relvastatud jõudu kasutati enesekaitseks, sest oli vaja tagasi lüüa Lõuna-Osseetia rünnakud, mida toetas Venemaa. Georgia otsus alustada 7. augustil pealetungi Lõuna-Osseetiale võib olla poliitiliselt ja sõjaliselt küsitav, kuid õiguslikult on seda võrdlemisi lihtsalt võimalik põhjendada. Venemaa tegevus oli märksa problemaatilisem ja ka rahvusvaheline kogukond suhtus sellesse valdavalt kriitiliselt. Seda arvestades ei ole üllatav, et Venemaa nägi rohkem vaeva oma sõjalise operatsiooni õigustamisega. Läänemaaailma eeskujul kasutas ka Venemaa rahvusvahelise õiguse argumenti, kuid tema argumendid jäid nõrgaks või olid liiga absurd-sed tegelikku olukorda arvestades. Venemaa tõi ametlikult välja kaks alust, miks tema sõjaline operatsioon oli õiguspärane: kaitsta rahuvalvejõudusid ja kaitsta kodanikke. Kõige rohkem õiguslikku ja faktilist potentsiaali oli rahuvalvejõudude enesekaitse väitel, sest rünnaku alla sattunud sõjalisel üksusel on õigus ennast kaitsta. Seevastu relvastatud jõu kasutamine kodanike kaitseks välismaal ei ole õiguspärane kehtivas rahvusvahelises õiguses (v.a evakuaatsioonioperatsioonid). Olenemata nimetatud aluste võimalikust õiguspärasusest, ei olnud Venemaa käitumine ikkagi kooskõlas rahvusvahelise õigusega, sest viiepäevane ulatuslik sõjaline operatsioon Georgia erinevates piirkondades ei vastanud nõudele, et enesekaitse peab olema vajalik ja proportsionaalne.

Kirjandus

Address by Sergey V. Lavrov, Foreign Minister of the Russian Federation at the 63rd Session of the UN General Assembly, 27 September 2008.

<http://www.un.org/ga/63/generaldebate/pdf/russia_en.pdf> (30.09.2018).

Agreement on a Ceasefire and Separation of Forces, 14 May 1994, Moscow.

Agreement on Further Development of the Process of Peaceful Settlement of the Georgian-Ossetian Conflict and the Joint Control Commission, 31 October 1994.

Agreement on Principles of Settlement of the Georgian-Ossetian Conflict, Sochi, 24 June 1992.

Allison, R. 2008. Russia resurgent? Moscow's Campaign to 'Coerce Georgia to Peace'. – International Affairs, Vol. 84, No. 6.

Annex 1 to Protocol 3 of the Joint Control Commission Session, 12 July 1992.

Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, ICJ Reports (2005) 168.

Behrami and Behrami v. France, Admissibility, Grand Chamber, 2 May 2007, App. No. 71412/01.

Cassese, A. 2005. Article 51. – La Charte des Nations Unies: Commentaire article par article. Ed. by. Cot, J.-P.; Pellet, A.; Forteau, M. 3e édition. Paris: Economica.

- Countries that recognized South Ossetia's and Abkhazia's independence.** – TASS, 29 May 2018.
<<http://www.tass.com/world/1007058>> (30.09.2018).
- Cutts, N. M. S.** 2007. *Enemies Through the Gates: Russian Violations of International Law in the Georgia/Abkhazia.* – Case Western Reserve Journal of International Law, Vol. 40.
- Diasamidze, T.** 2011. *Regional Conflicts in Georgia (Autonomous Oblast of South Ossetia, Autonomous SSR of Abkhazia, 1989–2011): The Collection of Political-Legal Acts.* Tbilisi: Regionalism Research Centre.
- Dinstein, Y.** 2011. *War, Aggression and Self-Defence.* 5th edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dmitry Medvedev.** 8 August 2017.
<<https://www.facebook.com/Dmitry.Medvedev/posts/10154601338546851>> (30.09.2018).
- Dörr, O.; Randelzhofer, A.** 2012. Article 2(4). – *The Charter of the United Nations: A Commentary.* Vol. I. Ed. by Simma, B.; Khan, D.-E.; Nolte, G.; Paulus, A. Oxford: Oxford University Press.
- Eesti Vabariigi põhiseadus,** 26. juuni 1992, jõustunud 3. juuli 1992, viimane redaktsioon 13. august 2015.
- Facon, I.** 2006. *Integration or Retrenchment? Russian Approaches to Peacekeeping.* – *Major Powers and Peacekeeping: Perspectives, Priorities and the Challenges of Military Intervention.* Ed. by. Utley, R. E. London: Routledge.
- Foreign Policy Concept of the Russian Federation,** 12 January 2008.
<<http://en.kremlin.ru/supplement/4116>> (30.09.2018).
- Georgia Acted in Self-Defense.** – *The Wall Street Journal,* 2 December 2008.
<<https://www.wsj.com/articles/SB122817723737570713>> (30.09.2018).
- Gray, C.** 1992. *Self-determination and the Break-up of the Soviet Union.* – *Yearbook of European Law,* Vol. 12.
- Gray, C.** 2018. *International Law and the Use of Force.* 4th edition. Oxford: Oxford University Press.
- Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia.** 2009 Report. Volume I–III.
<http://www.mpil.de/en/pub/publications/archive/independent_international_fact.cfm> (30.09.2018).
- Laaneots, A.** 2014. *Vene-Gruusia 2008. aasta sõda – põhjused ja tagajärjed.* – ENDC Occasional Papers, nr 1.
- Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons,** Advisory Opinion, ICJ Reports (1996) 226.
- Lott, A.** 2012. *The Tagliavini Report Revisited: Jus ad Bellum and the Legality of the Russian Intervention in Georgia.* – *International and European Security Law,* Vol. 28, No. 74.
- Memorandum on Measures to Provide Security and Strengthen Mutual Trust between the Parties to the Georgian-Ossetian Conflict,** Tskhinvali, 17 April 1996.
- Memorandum on Necessary Measures to be Undertaken in order to Ensure Security and Strengthening of Mutual Trust between the Parties to the Georgian-Ossetian Conflict,** Tskhinvali, 16 May 1996.

- Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua** (Nicaragua v. United States of America), Merits, ICJ Reports (1986) 14.
- Nagashima, T.** 2017. Russia's Passportization Policy toward Unrecognized Republics: Abkhazia, South Ossetia, and Transnistria. – Problems of Post-Communism.
- Nolte, G.** 2001. The Limits of the Security Council's and Its Functions in the International Legal System: Some Reflections. – The Role of International Law in International Politics. Ed. by Byers, M. Oxford University Press.
- Nolte, G.; Randelzhofer, A.** 2012. Article 51. – The Charter of the United Nations: A Commentary. Vol. I. Ed. by Simma, B.; Khan, D.-E.; Nolte, G.; Paulus, A. Oxford: Oxford University Press.
- Nottebohm** (Lichtenstein v. Guatemala), Second Phase, ICJ Reports (1955) 4.
- Oil Platforms** (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Judgment, ICJ Reports (2003) 161.
- Petro, N. N.** 2009. The Legal Case for Russian Intervention in Georgia. – Fordham International Law Journal, Vol. 32.
- Ronzitti, N.** 1985. Rescuing Nationals Abroad Through Military Coercion and Intervention on Grounds of Humanity. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.
- Saakashvili Vows to Gain Control over South Ossetia "Soon".** – Civil Georgia, 10 July 2004.
<<https://civil.ge/archives/115625>> (30.09.2018).
- Saramati v. France, Germany and Norway**, Admissibility, Grand Chamber, 2 May 2007, App. No. 78166/01.
- Six-Point Ceasefire Plan.** – Civil Georgia, 12 August 2004.
<<https://civil.ge/archives/117441>> (30.09.2018).
- South Ossetian police tell Georgians to take a Russian passport, or leave their homes.** – The Telegraph, 30 August 2008.
<<https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/georgia/2651836/South-Ossetian-police-tell-Georgians-to-take-a-Russian-passport-or-leave-their-homes.html>> (30.09.2018).
- UN Doc. GA Res 46/241 (1992).
- UN Doc. GA Res 3314 (XXIX) (1974).
- UN Doc. SC Res 934 (1994).
- UN Doc. SC Res 937 (1994).
- UN Doc. SC Res 1554 (2004)
- UN Doc. SC Res 1615 (2005).
- UN Doc. SC Res 1666 (2006).
- UN Doc. SC Res 1808 (2008).
- UN Doc. A/51/62 (1996).
- UN Doc. A/56/10 (2001).
- UN Doc. S/1996/74 (1996).
- UN Doc. S/2006/771 (2006).
- UN Doc. S/2007/588 (2007).
- UN Doc. S/2008/38 (2008).
- UN Doc. S/2008/480 (2008).
- UN Doc. S/2008/219 (2008).
- UN Doc. S/2008/480 (2008).

UN Doc. S/2008/545 (2008).

UN Doc. S/PV.1942 (1976).

UN Doc. S/PV.5951 (2008).

UN Doc. S/PV.5952 (2008).

UN Doc. S/PV.5953 (2008).

UN Doc. S/PV.5961 (2008).

Värk, R. 2001. Riikide enesekaitse ja kollektiivse julgeolekusüsteemi võimalikkusest terroristlike mitteriiklike rühmituste kontekstis. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Värk, R. 2007. Kollektiivne enesekaitse: ajalugu, teooria ja praktika. – Acta Societatis Martensis, nr 3.

Värk, R. 2012. Riigi vastutus mitteriiklike terroristlike rühmituste eest. – Juridica, nr 2.

Värk, R. 2013. Julgeolekunõukogu roll enesekaitse teostamisel. – KVÜÕA toimetised, nr 17.

Värk, R. 2017. Declared and Undeclared Wars. – Journal on Baltic Security, Vol. 3, No. 1.

Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni harta, San Francisco, 26. juuni 1945, jõustunud 24. oktoobril 1945.

Vienna Convention on the Law of Treaties, 23 May 1969, entry into force 27 January 1980, 1155 UNTS 331.

Waldock, C. H. M. 1952. The Regulation of the Use of Force by Individual States in International Law. – Recueil des Cours de l'Académie de Droit International, Vol. 81, No. 2.

Yearbook of the International Law Commission 2000. Vol. I.

Военная доктрина Российской Федерации, 25 декабря 2014.

Заявление в связи с ситуацией в Южной Осетии. – Президент России, 8 августа 2008.

<<http://kremlin.ru/events/president/transcripts/1042>> (30.09.2018).

Конституция Российской Федерации, 12 декабря 1993.

Концепция внешней политики Российской Федерации, 30 ноября 2016.

Kapten **RENÉ VÄRK**, *doctor iuris*

Tartu Ülikooli rahvusvahelise õiguse dotsent, Kaitseväe Peastaabi üldosakonna juriidilise teenistuse nõunik

Artikli valmimist on toetanud Eesti Teadusagentuuri grant IUT20-50. Artiklis on esitatud autori isiklike seisukohti. Artiklis esinevad võõrkeelsete materjalide tõlked on autori tõlked.